

ős politikák és stratégiák; emberi jogi dokumentumok digitalizálása néhány fejlődő országban), s két újabb (digitalizált gyűjtemények építése a balti államokban; oktatási anyagok kifejlesztése Vietnám számára) kezdődött el.

A FID tagsága nemzetközi és nemzeti tagokból, intézményi testületi és egyéni tagokból, valamint tiszteletbeli társakból áll. A tagság minden kategóriája fontos, de hosszú éveken keresztül a nemzeti tagok képezték a tagság magját, kulcsszerepet látva el először is országos szinten, s az országban folyó FID-tevékenységek gyűjtőpontjaként működve, más tagok számára tanácsadóként

és támogatóként fellépve, másodsor pedig nemzetközi szinten, az országaikban létező FID-tagok közös képviselőiként hallatva hangjukat a legfontosabb aktuális kérdésekben.

További információ: *Hegedűs Péter, Országos Széchényi Könyvtár.*

/PARKER, J. Stephen: FID Secretariat, POB 90402, 2509 LK The Hague, The Netherlands. E-mail: fid@fid.nl. Website: www.fid.nl/

Fordította: Papp István

A hagyományos tudományos folyóiratok kiadói legitimizálják a hálót

A tudományos folyóiratoknak a világhálón való nagyobb számú és erőteljesebb jelenlétét 1997 közepétől lehet megfigyelni. A Bitnet és a korai internet korszakában ezzel szemben két fő viszatartó erő érvényesült. Egyrészt le kellett győzni a szerzőknek és az olvasóknak az ellenérzéseit, ami részben azt jelentette, hogy az adott folyóiratnak először meg kellett teremtenie pozícióját és hírnevét a tudományos információs piacon. Másrészt a nyomtatott folyóiratok hagyományos kiadóinak túl kellett lépniük az elektronikus megjelenés korábbi kísérleti modelljein. További akadályt jelentett az internet ingyenessége, mivel így a hagyományos kiadók szolgáltatásaiért nem kérhettek díjat.

A kiadók egyre inkább elkötelezték magukat amellett, hogy a nyomtatott formátumban megjelenő publikációk tartalomjegyzékei, kivonatai, sőt teljes szövegei is felkerüljenek a hálóra. Ezzel párhuzamosan olyan új szolgáltatások és szervezetek jelentek meg, amelyek erős konkurenciát jelentenek a tudományos publikációs iparágak, vagy akár veszélyeztethetik is annak egyes szegmenseit.

Módszertan

Az elemzés megállapításai alapvetően az *Ann Shumelda Okerson* (Yale University) és *James O'Donnell* (University of Pennsylvania) által gondozott *Newjour* (<http://gort.ucsd.edu.newjour/>) című adatbázis tartalmának vizsgálatán alapulnak. (Ezt az Amerikai Tudományos Könyvtárak Egyesülete által fémjelzett *Directory of Electronic Journals, Newsletters and Academic Discussion Lists* adatbázissal szemben naprakészebb volta miatt részesítettük előnyben.) Mindkét adatbázis forrása

önkéntes beküldéseken alapul, tehát azt veszik fel, amit az érintett kiadók elküldenek. A *Newjour* mind tudományos, mind népszerű lapokat tartalmaz. 1997. augusztus 1-jén 4128 tétel volt benne, ami azonban nem jelent pontos publikációs számot. Egyes kiadók például egy-egy lapszámot tekintenek egy tételnek, amely további utalásokat tartalmaz, míg mások egy adott publikációt már kivettek az adatbázisból, de annak archivált változata még elérhető maradt. A vizsgálat lebonyolítására a *Newjour* tűnt a legalkalmasabbnak. Egyrészt időmegtakarítás miatt, másrészt azért, mert az interneten való szabad szavas keresés sok folyóiratot nem hozott volna ki, mivel azok weblapjai nem tartalmazták a „tudományos folyóirat” kifejezést. A *Newjour* szerkesztői igyekeznek archiválni a náluk egyszer már megjelent anyagot. Hibaforrást jelent, illetve pontatlanságot okozhat, hogy nem ismert az adott webhely indulásának időpontja, nem tudni, vajon az egyes kiadók az adott folyóirat teljes sorozatát feltették-e, vagy csak néhány évfolyamot.

Az adatelemzés során egyre nyilvánvalóbbá vált, hogy 1997 nyara egyfajta fordulópontot jelent, azaz ettől kezdve határozottan megnőtt a hagyományos tudományos folyóiratok jelenléte a hálón. Néhány kisebb elektronikus folyóiratprojekt feldolgozásától helyhiány miatt el kellett tekinteni.

Növekvő kiadói erőfeszítések

A legtöbb kiadó még azelőtt létrehozta webhelyét, mielőtt teljes mértékben kialakult volna. A **Springer-Verlag** (link.springer.de) például 1998 áprilisában folyóiratainak mintegy felét (200 cím) jelentette meg elektronikusan is. Azt ígéri, hogy **Link Information Service** nevű projektje, amely

nek fejlődése az egyik legdinamikusabb az ágazatban, 1999-re teljessé válik mind a 400 folyóirata felvételével. A társadalomtudományok különböző ágazataira, egészség- és oktatásügyre specializálódott **Routledge** kiadói holding kezében lévő **Carfax** (www.carfax.co.uk) 1998 végére mintegy 40 folyóirat online elérhetőségét tűzte ki célul. Máris vannak teljességükben elérhető lapok, de legtöbbjük csak tartalomjegyzékkel, kivonatok nélkül szerepel.

A szerzők várakozása az volt, hogy azok a helyek, amelyek régebbi kiadói háttérrel rendelkeznek, magasabb színvonalúak, mint azok, amelyek ezt nélkülözik. Zavarónak találták, hogy sok esetben nehéz vagy lehetetlen megtalálni a kapcsolatot az adott folyóirat elektronikus és nyomtatott verziója között, vagy hogy nem derül ki a hely megindításának időpontja. Az adatbázisok sok esetben olyan tudást feltételeznek a felhasználó részéről, melynek hiányában a tapasztalatlan kereső félrevezető információhoz juthat. Ilyen eset például az, ha azt hiszi, hogy egy adott elektronikus formában fellelhető folyóirat csak a hálón szereplő időponttól létezik, s megfelelő jelzés hiányában a korábbi nyomtatott évfolyamok elvesznek a szeme elől.

Új gyűjtemények

Több olyan hálózati helyet találtunk, amely folyóirat-gyűjtemények virtuális hostjaként működik. Egyik legígéretesebb közöttük a **FirstSearch Electronic Collections Online** (www.oclc.org/oclc/menu/eco/htm). Az OCLC adatbázisa könyvtárorientált, a papírváltozat archiválását helyettesítheti. A dokumentumok tárgyszavakat tartalmaznak, de sajnos nem derül ki, milyen szótárt használnak.

A **Catchword** (www.catchword.co.uk) akadémiai és tudományos kiadók számára létrehozott, nem könyvtári jellegű hálózati szolgáltatás. Az előfizetés a kiadókon vagy előfizetési ügynökségeken keresztül történik. Jellemzője, hogy tartalmaz egy kereső-megtekintő programot (RealPage szoftver), amelynek használata ingyenes, de csak PC-ken.

Olyan, mintha nyomtatott lap lenne

Meglepő, hogy az elektronikus megjelentetéshez több hagyományos kiadó is a PDF-et (Portable Document Format) használja. Az **IDEAL** projekt (International Digital Electronic Access Library) (www.idealibrary.com) az Academic Press elektronikus kiegészítője. Az AP a világhálón megjelenő első hagyományos kiadók egyike. A lapok tartalomjegyzékeit és a kivonatok HTML, míg a cikkeket PDF formában jelenítik meg. Ez

utóbbi legnagyobb előnye, hogy a nyomtatott formát tükrözi a képernyő, s így az elektronikus változat vonzóvá és barátságossá válhat az egyébként a nyomtatott formát kedvelő olvasók számára is. A szöveg megjelenítése mellett lehetővé teszi hang- és képi információkat hordozó fájlok, s az interneten igencsak elterjedt hipertextkapcsolat kezelését is. Az eddigi tapasztalatok azt mutatják, hogy e lehetőségek még egyáltalán nincsenek kihasználva. A hagyományos kiadók csak a nyomtatott változat megjelenítéséig mennek el, s nem élnek az elektronikus kiadásnak a hagyományossal szemben mutatkozó előnyeivel és lehetőségeivel, melyeket a PDF minden további nélkül lehetővé tesz.

Természetesen nem mindenki használja a PDF formátumot. A Lexis-Nexis érdekeltségű **Elsevier** (www.elsevier.com) például, amely a természet- és a társadalomtudományok 13 területén ad ki folyóiratokat, a „médiasemleges” formátum megőrzése céljából a HTML-t választotta. A **JSTOR** (www.jstor.org) című adatbázisban egy harmadik, az ún. OCR programot használják megjelenítésre. Ez nagyon pontos képet ad a folyóirat adott oldaláról, viszont szükség van egy saját nyomtatóprogramra (JPRINT). A JSTOR adatbázis székhelye a Michigan Egyetem, tükörképe a Princeton Egyetemen van. A JSTOR független, nonprofit szervezet, 1995 augusztusában, a Mellon Alapítvány támogatásával kezdte meg működését. Az adatbázis annyiban egyedülálló, hogy az elektronikus megjelenés a nyomtatott verziót követi, s nagy előfizetési kedvezményt nyújt.

Költségcsökkentés

Néhány olyan adatbázis is létezik, amelynek a hozzáférési költségei jóval kisebbek. Ilyen pl. az **Institute of Physics** (www.ioppublishing.com) elektronikus lapjainak projektje, amely 1996 januárjában indult, és 33 nyomtatásban is megjelenő lapot tartalmaz. Minden folyóirat tartalomjegyzéke és kivonatai szabadon elérhetők, míg a cikkek teljes szövegéhez csak az előfizetők juthatnak hozzá. Az intézményi előfizetők öt évre visszamenőleg megkapják a lapok archivált évfolyamait is.

A **MUSE** nevű projekt (muse.jhu.edu/muse.html) három intézmény közös munkája, s az elektronikus folyóirat-kiadás egy korai példája. 1995-ben indították, mára több mint 40, a részt vevő intézmények által nyomtatásban is kiadott lapot tartalmaz. Két, csak elektronikusan terjesztett lap (*Theory & Event* és *Postmodern Culture*) is található benne. A tartalomjegyzéken minden cikk címe alatt két-három tárgyszó található, úgy tűnik, hogy a Library of Congress tárgyszójegyzékéből. A MUSE azon kevesek egyike, amely HTML formát használ.

Új kiadók, új kapcsolatok

Olyan adatbázisok is fellelhetők, amelyek mögött nem állnak hagyományos kiadói cégek, s melyek dinamikusabb, innovatív fellépésük következtében nagyobb kihívást jelenthetnek az elektronikus kiadáshoz talán konzervatívabban, kevésbé rugalmasan hozzáálló régebbi kiadóknak. Ilyen adatbázis a **BioMedNet** (<http://biomednet.com/about/htm>) és a **Bioline** (<http://www.bdt.org.br/bioline/>). Előbbi a világ biológusi és orvosi közössége világhálókлубjának tartja magát, tagjait regisztrálja, a hagyományos kiadók egyfajta klíringházaként működik, és hozzáférést biztosít a Medline nevű adatbázis egyfajta továbbfeldolgozott változatához. A Bioline egy brazil nonprofit alapítvány által kiadott adatbázissal kapcsolatban álló szolgáltatás, elektronikus információk cseréjét és saját adatbázisát kínálja.

JASIS

E lap kiadója 1997 októberében indította a **Wiley InterScience** (www.interscience.wiley.com) nevű adatbázist, amelyet több mint 400 folyóirata elektronikus gyűjteményének szánt. A gyűjtemény egyik jellemzője, hogy lehetővé teszi a használó számára egy személyes honlap létrehozását, ahol a számára fontos újságok, cikkek listái, állandó keresések, keresőkérdések és annotációk tárolhatók. A tartalomjegyzék és a kivonatok HTML, a szöveg PDF formátumban jelenik meg. A projekt megígérte használni: azután is hozzáférhetnek az előfizetett évfolyamoknak a teljes szövegéhez, hogy az adott lap előfizetését megszüntették.

A hitelesség kérdése

A hagyományos tudományos kiadók hálón való megjelenése után olyan új kérdések és problémák merülnek fel, amelyek megnyugtató megválaszolása és megoldása még hosszú éveket vehet igénybe. Az egyik ilyen kérdés, hogy mi tekintendő „hiteles” példánynak. Mivel ma még a nyomtatott változatok is rendelkezésre állnak, és az elektronikus verzió is általában a nyomtatott tükörképe, ez a kérdés nem vetődik fel olyan élesen. De ha a nyomtatott és az elektronikus változat közti szoros kapcsolat egyszer megszűnik, akkor sokkal aktuálisabbá válik ez a probléma.

Tovább bonyolítja a helyzetet a hálózati keresőprogramokhoz kapcsolható ún. plug-in szoftverek nagy száma (jelenleg mintegy 175-féle léte-

zik). Ezek a kiegészítő programok teszik lehetővé a hang és a mozgóképek lejátszását, a képek és a grafika megjelenítését, a virtuális valóság „működését”. A szerző bármi olyan részletet, tárgyat elhelyezhet a cikkében, amely valamelyik plug-in szoftver segítségével kezelhető. (Pl. egy olyan virtuális valóságbeli objektum, mely egy háromdimenziós matematikai modellt reprezentál, és az adott cikk lényeges részét képezi.) Mindebből több probléma is származhat. Először is a cikk szerkesztőjének vagy ismertetőjének „látnia” kell az ott szereplő képletet. Újabb megoldandó probléma, hogy hogyan jelenítse meg az adott tárgyat nyomtatásban, s hol legyen a fellelhetőségi helye, azaz permanens bázisa: a szerzőnél vagy inkább a kiadónál. További gondok merülnek fel akkor, ha a szerző írásában pl. egy valamely külső helyen lévő videofilmre hivatkozik, amely az adott cikk szerves részét képezi. Hogyan oldandó meg az archiválás és a cikk integritásának hosszú távú megőrzése? Hogyan alakul a hitelesség problémája, ha a nyomtatott példányt tekintik hitelesnek, viszont az elektronikus változatot használják sokkal gyakrabban? Ha ez utóbbi válik de facto hiteles példánnyá, várható-e, hogy a hitelességet ellenőrzik a nyomtatott példány alapján?

Egyelőre hiányoznak vagy hiányosak a cikkek visszakereshetőségét könnyítő rekordrészek, valamint ezek egységesítése sem történt meg. Az az általános gyakorlat, hogy maguk a szerzők írják a kivonatok és a kulcsszavakat; a visszakeresésnél nem tudni, milyen szótárt kell(ene) használni. Kérdéses még, hogy a metaindexek, amelyek magukba foglalnak minden eddigi keresési módszert, kizsorítják-e a hagyományos indexeket és kivonatolási eljárásokat. Szükség van-e egyáltalán az indexekre és kivonatokra akkor, amikor a teljes szövegben való keresés általánossá válása felé haladunk?

Ma már megállapítható, hogy a tudományos közösség elfogadta az elektronikus megjelenési forma létjogosultságát. Most a fenti kérdések megnyugtató megválaszolása, a fejlődés további útvonalaának meghatározása a feladat.

/PEEK, Robin-POMERANTZ, Jeffrey-PALING, Stephen: The traditional scholarly journal publishers legitimize the Web. = *Journal of the American Society for Information Science*, 49. köt. 11. sz. 1998. p. 983-989./

(Kardos Krisztina)